

Deprem ve Toplumsal Etkileri

Muhammet FIRAT*

Özet

Deprem, yaşandığı mekânlarda/yerleşim alanlarında çeşitli sonuçlarıyla toplumda büyük bir tahribata yol açan doğal bir afet türüdür. Özellikle yıkıcı depremler, daha çok depreme hazırlıklı olmayan ülkelerde köklü toplumsal alt-üst oluşlara/değişimlere yol açmaktadır. Genel olarak ekonomik, ailevi, göç ve göçe bağlı sorunlar, anomik durumlar vs. depremin birey ve toplum hayatını etkileyen belirgin sonuçları arasında yer almaktadır. Bu açıdan dünyanın en aktif deprem kuşağı üzerinde bulunan Türkiye'nin geçmişte yıkıcı depremlere maruz kaldığı ve günümüzde de maruz kalma riskinin yüksek olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, depremlerin toplumsal etkileri irdelenmekte, bazı sosyolojik değerlendirmelere yer verilmektedir. Çalışmada deprem ve afet kavramları; toplumsal dayanışma ve deprem ilişkisi; deprem sonrası ortaya çıkan sosyal problemler; sosyo-ekonomik ve psikolojik nedenlerle gerçekleşen göçler; depremlerin kırsal bölgelere kıyasla kentsel bölgeler için oluşturduğu bireysel ve toplumsal riskler; deprem sonrası yoksullar, engelliler, yaşlılar ve işsizler gibi dezavantajlı grupların yaşadığı sosyal eşitsizlikler ele alınmaktadır. Bu bağlamda depremlerin yol açtığı ekonomik, toplumsal ve bireysel sonuçlar Türkiye'nin yakın zaman önce yaşadığı Marmara (1999), Van (2011), Elazığ (2020) ve İzmir (2020) depremleri üzerinden irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Göç, Eşitsizlikler, Sosyal Problemler

Abstract

Earthquake is a type of natural disaster that causes great destruction in the society with its various consequences in the places/settlement areas. Especially destructive earthquakes lead to radical social upheavals/changes in countries that are not prepared for earthquakes. In general, economic, family, immigration and immigration-related problems, anomie situations, etc. It is among the significant consequences of the earthquake that affect individual and community life. In this respect, it is known that Turkey, which is on the most active seismic belt of the world, has been exposed to devastating earthquakes in the past and is still at a high risk of exposure. In this study, the social effects of earthquakes are examined and some sociological evaluations are included. In the study, the concepts of earthquake and disaster; social solidarity and earthquake relationship; social problems that emerged after the earthquake; migrations due to socio-economic and psychological reasons; individual and societal risks posed by earthquakes for urban areas compared to rural areas; Social inequalities experienced by disadvantaged groups such as the poor, the disabled, the elderly and the unemployed after the earthquake are discussed. In this context, the economic, social and individual consequences of earthquakes are examined through the Marmara (1999), Van (2011), Elazığ (2020) and İzmir (2020) earthquakes that Turkey has experienced recently.

Keywords: Earthquake, Migration, City, Social Problems, Opportunism

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, muhammetfirat@firat.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2447-1427

Giriş

Deprem doğal olduğu kadar toplumsal da bir olaydır. Zira deprem, yaşandığı bölgelerde çeşitli sonuçlarıyla birey ve toplum hayatını doğrudan etkilemektedir. Özellikle yüksek şiddette gerçekleşen yıkıcı depremler, daha çok depreme hazırlıklı olmayan ülkelerde köklü toplumsal alt-üst oluşlara/değişimlere sebebiyet verebilmektedir. Genel olarak ekonomik, ailevi, göç ve göçe bağlı sorunlar, anomik durumlar vs. depremin birey ve toplum hayatını etkileyen kimi belirgin sonuçları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte depremler, neden oldukları ekonomik, sosyal ve psikolojik dezavantajların yanında, toplumsal dayanışmayı/birlikteliği de öne çıkarmaktadır. Deprem sürecinde, insanlar yardım ve dayanışma amacıyla herhangi bir ideolojik, dinsel veya kültürel bir ayırım yapmaksızın depremedelere destek olurlar.

Depremler öncelikle ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarla yüzleşen insanların buldukları bölgeleri terk ederek başka yerlere göç etmelerine yol açarlar. Zira depremler yaşandıkları bölgelerde yerleşim, sanayi, ulaşım ve altyapı alanlarını ciddi bir şekilde tahrip ederek bir nevi muhataplarını göçe mecbur kılar. Ülkemizde yaşanan büyük depremlerden sonra depremin yaşandığı yerlerde ortaya çıkan ani nüfus azalmaları, deprem ile göç arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dünya genelinde depremlerin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde de göçler sıklıkla yaşanmaktadır.

Depremlerin doğrudan ya da dolaylı olarak etkileri, kentsel alanlarda daha fazladır. Deprem gibi afetler, kentsel alanlardaki altyapıyı da tahrip etmektedir. Özellikle elektrik, su, kanalizasyon, telekomünikasyon ve ulaşım gibi altyapıları kullanılamaz hale getirmektedir. Olası bir depremde kırsal alanlardaki alt yapı problemleri, kentlerdeki kadar sorun teşkil etmemektedir. Zira kentsel alanlardaki yoğun nüfus için bu türden alt yapı mağduriyetleri büyük sorunları da beraberinde getirmektedir.

Deprem sonrası ortaya çıkan bireysel ve toplumsal problemler, depremin toplumsal etkilerini anlamak açısından önemlidir. Deprem sonucu ortaya çıkan “sosyal eşitsizlikler”, “salgın hastalık riski”, “yağmacılık ve bazı suçların artması”, “fırsatçılık” gibi sosyal problemler, depremin toplumsal etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan son yıllarda dünyanın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi ülkemizde de sıklıkla yaşanan yıkıcı depremler, azımsanmayacak ölçüde insanın başta yer değiştirme olmak üzere, hayatını çok yönlü olarak etkilemiştir. Ancak ülkemizde depremle ilgili çok sayıda bilimsel çalışma yapılmış olmakla birlikte, konunun sosyolojik perspektiften yeterince ele alındığı söylenemez. Bu çalışma, söz konusu eksikliğin giderilmesine mütevazı bir katkı amacı taşımaktadır.

Doğal ve Toplumsal Bir Afet Türü Olarak Deprem

Afet kavramı, son yıllarda özellikle sosyal bilimler alanında oldukça büyük ilgi görmektedir. Kavramsal olarak afet; fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, insanın normal yaşantısını ve hayatın doğal akışını durduran veya kesintiye uğratan bir olay olarak ele alınabilir. Afet, etkilediği toplumun başa çıkma olanaklarının yeterli gelmediği durumlarda ortaya çıkar. Bu yüzden bir olayın oluş hali değil, olayın ortaya çıkardığı sonuç(lar) ya da etki(ler) olarak değerlendirilebilir.

Afetler, çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde büyük kayıplara ve yıllarca süren ekonomik durağanlıklara neden olmuştur (Press ve Hamilton, 1999: 1927). Özellikle toplumsal etkileri büyük olan ve kendisiyle mücadelede yetersiz kalınan her türlü olay afet olarak değerlendirilebilir. Yani bir doğa olayının afete dönüşme ihtimali; tedbir, afet yönetimi, sosyal dayanışma, kentleşme ya da sosyal politika gibi değişkenlerle yakından ilişkilidir. Örneğin, bir deprem sonrası yapılan doğru müdahaleler ve izlenen doğru politikalar depremin afet olma riskini azaltabilir.

Afetler meydana gelme şekli, kaynağı ve süresi yanı sıra doğal ve toplumsal etkileri uzun yıllar süren bir oluşumdur (Şentürk, 2020: 111). Genel olarak bakıldığında afetler, fiziksel altyapının, üst yapıda önemli değişmelere yol açarak, afet oluşturma riski ya da tehlikesi olarak tanımlanmaktadır. Özelde ise afet, doğal veya doğal olmayan bir olay sonucunda çok sayıda insanın yaralanması ya da ölmesi veya mal ve mülkün zarar görmesi ve bu sırada yerel ilk yardım ve kurtarma kaynaklarının yetersiz kalması olarak da ele alınmaktadır (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001: 1; Kolukıncık ve Tuna, 2009: 288). Bu durumda “Her doğa olayı aynı zamanda bir afet midir?” sorusu akla gelmektedir. Dünya üzerinde fiziksel altyapının üst yapıda meydana getirdiği değişmelerin tamamı afet sayılabilir mi? Örneğin, deprem gibi bir doğal afetin toplumların yaşadığı alanlar dışında gerçekleşmesi bir afet durumu mudur? Bu anlamda afeti nasıl tanımlayabiliriz?

Guggenheim (2014: 3), insanların yaşamadığı bir bölgede meydana gelen bir depremin afet olmadığını, bunun sadece dünyanın titretilmesi olarak ele alınabileceğini belirtmiştir. Kimsenin zarar görmediği bir yerde meydana gelen deprem ya da diğer doğa olaylarının afet sayılmaması, afetlerin sosyolojik olarak önemini de ortaya çıkarmaktadır. Yani bir afetin, afet olma kriteri belli bir toplumu etkilemesi ile mümkündür. Akgüngör’e (2010: 4) göre, bir olayı “afet” olarak tanımlayıp, benzer olaylardan ayırmak için onun can kaybı ya da ekonomik kaybın büyüklüğü gibi etkilerini kriter olarak kabul etmek, bizi doğal ya

da teknolojik kaynaklı olsun, olayın kendisiyle afeti özdeşleştirmeye sevk eder. Ancak bu yaklaşım bazen yanıltıcı olabilir. Oysa afet, meydana gelen fiziksel bir olayın insan ve toplum üzerindeki etkileridir.

Can, afeti “insan topluluklarının yaşadığı yerlerde aniden veya zamanla oluşan gerek doğanın olağan devinimiyle gerekse de insanın doğrudan veya dolaylı müdahalesiyle gerçekleşen; fiziksel, ekonomik, psikolojik ve daha birçok yönden büyük hasarlara ve kayıplara neden olan ve etkileri bakımından önemli toplumsal sonuçlar doğuran sosyal bir olgu” (2020: 20) olarak tanımlamaktadır. “Afet için, muhatabını derinden yıkan, sarsan ve artık eskisi gibi bırakmayan olağanüstü olay ve olaylar silsilesi” şeklinde tanımlar da bulunmaktadır (Aydemir, 2020: 309). Bu tanımlar, doğal bir afet türü olarak depremin toplumsal etkilerini anlamak açısından önemli görülebilir.

Afetlerin yaşandığı toplumlarda giderek artan ve olağanüstü biçimlerde kendini gösteren rahatsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Öyle ki afetler toplumların iç işleyişi hakkında önemli ipuçları verirler. Öncelikle, tehlikeleri azaltmadaki başarısız yöntemler afet durumunu ortaya çıkarır. Bu durum toplumların herhangi bir afet durumunda yetebilirlik kapasitesini ortaya çıkarır. İkincisi yolsuzluk gibi durumları teşhir eder. Örneğin bir deprem sırasında kötü inşa edilmiş bir yapının çökmesi veya mühendislik kusurları gibi sonuçlarının daha sonra fark edilmesidir. Üçüncüsü, genellikle felaketin hemen sonrasında ortaya çıkan sosyal ilişkiler dikkat çekici hale gelir. Bu durumda insanların tutumları ve tercihleri anlaşılabilir. Dördüncüsü, insanların yaşamlarını kesintiye uğratar. Sonuç olarak, farklı toplumların kültürel özellikleri afet zamanlarında daha belirgin bir hal alır (Alexander, 2005: 25-26). Yani afet öncesinde ve sonrasında birtakım bilgiler, toplumlar hakkında önemli özellikleri ortaya çıkarır.

1960’lar ve 1970’lerde dünyadaki afet araştırmalarında temel yaklaşım, afetleri beklenmeyen doğa olaylarının sonucu olarak ortaya çıkan fiziksel bir süreç olarak açıklama biçimindedir. 1980’lerle birlikte bu yaklaşımın yerini, afetlerin yalnızca doğa ve teknolojiyle açıklanamayacağı fikri almıştır. Örneğin, sosyo-ekonomik ve politik faktörlerin afetleri anlamakta vazgeçilmez öneme sahip olduğunu ileri süren kırılganlık (vulnerability) yaklaşımı bu dönemde öne çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre, bir toplumun sahip olduğu toplumsal örgütlenme biçimleri de afet riski ve etkilerinin belirleyicileri arasındadır. Afetler bir doğa olayıyla bir toplumun karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkarlar. Yani tüm afetler nüfus yönelimlidir, nüfusun/insanın olmadığı yerlerde gerçekleşen olaylar genellikle afet sayılmazlar (Balta ve Paker, 1999:

41-42). Bu bağlamda afetler, her ne kadar fiziksel olaylar gibi görünse de genellikle toplumsal etkileri öne çıkan olaylardır. Bu olaylar; ekonomi, din, psiko-sosyal durumlar, eşitsizlikler, dezavantajlı gruplar, sosyal politika, sivil toplum, afet ve kriz yönetimi gibi birtakım meseleler etrafında ele alınabilir (Can, 2020: 27).

Türkiye’de afete maruz kalma ve bu türden tehlikelerle karşılaşma riski oldukça yüksektir. Ülkemiz coğrafyasında en sık yaşanan afetlerin başında gelen deprem, büyük can ve mal kayıplarına yol açan, bireysel ve toplumsal tahribatlara neden olan doğal ve toplumsal bir olaydır. Türkiye, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla dünyada önde gelen deprem kuşakları üzerinde yer almaktadır. Öyle ki deprem ülkemizde diğer afetlere oranla çok sayıda insanı etkileyen, ekonomik, sosyal ve psikolojik en büyük kayıplara yol açan bir afet türü olarak öne çıkmaktadır.

Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı’nın (JICA, 2004: 27) raporuna göre, 1990 yılından günümüze meydana gelen önemli afetlerden etkilenen bireylerin yaklaşık %84,4’ü, can kayıplarının %96,7’si ve yaralanmaların %99,4’ü deprem nedeniyledir. Aşağıdaki tablo, ülkemizde depremlerin meydana geliş sıklığını ve yol açtığı tahribatları ortaya koyması açısından önemlidir.

Tablo 1. Cumhuriyet Tarihinde Meydana Gelen Önemli Depremler

Tarih	Büyükölç	Yer	Ölüm	Yaralı	Ağır Hasarlı Konut
06.05.1930	7,2	Hakkâri Sınırı	2514	-	3000
26.12.1939	7,9	Erzincan	32962	-	116720
20.12.1942	7	Niksar-Erbaa	3000	6300	32000
26.11.1943	7,2	Tosya-Ladik	2824	-	25000
01.02.1944	7,2	Bolu-Gerede	3959	-	20865
17.08.1949*	6,8	Bingöl-Karlıova	450	-	3500
19.08.1966*	6,7	Muş-Varto	2394	-	-
28.03.1970	7,2	Gediz	1086	1260	9452
30.10.1983	6,8	Erzurum-Kars	1155	1142	3241
17.08.1999	7,4	Marmara	18374	36948	93618
01.05.2003	6,4	Bingöl	184	515	8142
23.10.2011	7,2	Van	644	1966	38515
24.01.2020*	6,8	Elazığ	41	1631	33688
30.10.2020*	6.6	İzmir	117	1053	4.860

Kaynak: (Altun, 2018: 5)/*AFAD verilerinden derlenmiştir.

1900 yılından bugüne kadar Türkiye’de belli başlı 182 büyük deprem meydana gelmiştir. Tablo 2’de, 1900’lü yılların başından günümüze kadar Türkiye’de gerçekleşen büyük depremlere ilişkin sayısal veriler yer almaktadır (Altun, 2018: 5). Tablodan, can ve mal kaybının yüksek olduğu bu tür büyük depremlerin ülkemizde kısa zaman aralıklarıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Özellikle son yıllarda büyük çaplı 1999 Marmara (1999), Van (2011), Elazığ (2020) ve İzmir (2020) depremlerine bakacak olursak; ülkemizde ortalama on yılda bir büyük depremlerin meydana geldiği söylenebilir. Yakın zamanda gerçekleşen bu depremler, ciddi mal ve can kaybının yanı sıra insanları çok yönlü olarak etkilemiştir.

Bu türden yıkıcı depremler, can ve mal kaybının yanı sıra mevcut sosyal düzenin bozulması ve toplumda korku ortamının oluşması gibi psiko-sosyal problemlere de neden olmuştur. Bu nedenle depremlerin yol açmış olduğu sorunların sadece teknik boyutlarıyla değil, sosyal bilimler açısından da incelenmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, depremi yalnızca fiziki bir olay olarak değerlendirmek yerine, toplumsal etkileri bağlamında da irdelemek gerekir (Kolukırık ve Tuna, 2009: 287). Zira deprem sonrası tahrip olan hatta yok olmaya yüz tutan toplumsal yapı ve ilişkilerin tamiri, ancak çok yönlü araştırmalar sonucu oluşturulabilecek politikalarla mümkün olabilir. Öte taraftan doğal bir afet türü olarak gelişen depremin çok boyutlu etkilerinin derinlemesine analiz edilmesi, daha sonra oluşabilecek bu tür doğa olaylarının afet olma riskini de azaltacaktır.

Deprem ve Toplumsal Dayanışma

Dayanışma, toplumsal ilişkilerin analizinde yaygın olarak kullanılan temel kavramlardan biridir. Öyle ki geleneksel ve modern toplum sınıflamalarında Durkheim’ın mekanik ve organik dayanışma kavram-sallaştırması önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan destek kavramı da kişilerin sahip oldukları düşünce ve duyguların açığa çıkarılmasında başvurulacak bir araç olup yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001: 80). Nitekim daha çok makro düzeyde olan yapısal analizlerde genellikle dayanışma kavramı üzerinde durulurken, grup ve birey düzeyindeki analizlerde destek kavramı öne çıkmaktadır (Demir, 2016: 183). Bu çalışmada da toplumsal dayanışma, makro ve mikro (grup-birey) düzeyde yapılan yardımlaşmalar anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada, sosyal dayanışma/destek kavramları afet mağdurlarının sosyal ilişkiler aracılığıyla maddi ve manevi kaynaklara ulaşması olarak ele alınmaktadır.

Marshall'a göre dayanışma bir güç ve direniş kaynağı olduğu, dolayısıyla bir amaca yönelik birlik oluşturmayı kapsadığı için değer verilir (Marshall, 1999: 133). Bu bağlamda depremler, neden oldukları ekonomik, sosyal ve psikolojik olumsuzlukların yanında, giderek artan bir biçimde unutmaya sürecine girilen toplumsal dayanışmayı/birlikteliği yeniden ortaya çıkarırlar. Üstelik bu tür dayanışmalar küresel boyutlara ulaşabilir (Bozkurt, 1999: 30). Deprem sürecinde, insanlar yardım ve dayanışma amacıyla herhangi bir ideolojik, dinsel veya kültürel bir ayırım yapmaksızın depremzedelere destek olurlar. Geçmişteki deprem deneyimleri incelendiğinde, toplumsal dayanışmanın bazı örneklerini devletler arasında dahi görmek mümkündür. Depreme maruz kalan ülke, komşu ya da başka yabancı ülkelerle normal zamanlarda daha sorunlu ilişkiler yürütse bile herhangi bir depremde, bu ülkelerin dayanışma içinde olduklarını görürüz. Örneğin, uzun yıllar problemli olduğumuz ülkelerden biri olan Yunanistan, Marmara depreminde Türkiye'ye yardıma koşan ilk ülke olmuştur. Yunanlıların ve birçok Yunan gazetesinin "Dayan Komşu" söylemi, afet zamanlarında milletlerarası dayanışmanın siyaset üstü olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Türkiye, 1999 Atina ve 2019 Girit depreminde Yunanistan'a birçok konuda destek olmuş ve basında "Geçmiş Olsun Komşum (Perastikasu Gitoniamu)" manşetleri atılmıştır. Bu anlamda iki ülkenin afet zamanlarında karşılıklı yardımlaşmaları farklı dil, din ve kültürden olan insanların dayanışmalarına örnek olarak gösterilebilir.

Özellikle deprem gibi afet zamanlarında dayanışması güçlü toplumlarda yardımlaşma duygusu artar. Afetten hemen sonra bir grup insan çeşitli yardımlarda bulunmak amacıyla hareket eder. Bu durum diğer bireylerin de dayanışmaya katılmalarını teşvik eder (Demir, 2016: 137). Dayanışma birey bazında olacağı gibi resmî kurumlar ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da gerçekleşir. Depremden sonra insanlar yardımseverlik duygusu ile toplumsal dayanışmaya katkıda bulunurlar. Genel olarak bir afetin ardından insanlar arasında dayanışma ve işbirliği atmosferi yoğun bir şekilde görülmektedir (Poteyeva vd., 2007: 206). Ancak bu durum toplumlar arasında farklılık gösterebilir. Örneğin, ülkemizde dinin ve değerlerin yardımlaşma ve paylaşmayı teşvik etmesi, toplumsal dayanışmayı daha güçlü kılmaktadır.

Depremi ortaya çıkardığı en önemli hususlardan birisi de bireyler arası dayanışmadır. Daha çok hayırseverlik ve yardımlaşma üzerinden ilerletilen bu dayanışma biçimi, sivil bir girişim özelliğiyle toplumsal/insani dayanışma bağlarının güçlülüğüne vurgu yapmakta ve insanlar arasındaki beraberlik duygusunu pekiştirmektedir. Özellikle AKUT gibi gönüllülüğe de dayalı olan sivil toplum örgütlerinin var-

lığı ve çalışmaları oldukça önemlidir. Bu anlamda sivil dayanışma girişimlerinin toplumsal ihtiyaçlar ve beklentiler noktasında reel politik uygulamalara daha büyük katkılar yapacağı tartışılmaz bir gerçektir. Zira devlet kurumlarının deprem gibi afetlerde desteğini yine insan faktörü olarak vatandaşlar yürütmekte ve sahiplenmektedir. Bu tür sivil girişimlerin birey devlet ilişkilerini güçlendirici ortak sahiplenmelere yol açıcı tarzda ilerletilmesi bu bağlamda önemsenmelidir (Kolu-kırık ve Tuna, 2009: 296). Bir toplumun birlikteliği ve sosyal/ekonomik dayanışma biçimleri, özellikle deprem gibi büyük felaketlerde ortaya çıkar ve güçlenir. Ülkemizde meydana gelen birçok depremin akabinde kamu kurum/kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal yardımlaşma ve dayanışma içinde olmaları bunu göstermektedir. Dolayısıyla depremlerde sosyal yapı içerisinde dayanışma, aidiyet ve yardımlaşma duygusu gibi durumların ortaya çıkması bu tür afetlerin etkilerinin hafifletilmesi açısından önemlidir.

Deprem sonrası ortaya çıkan dayanışma, depremzedelerin psikolojik sorunları en az hasarla atlattıklarında etkili olmaktadır. Elazığ depreminde,¹ depremden daha az etkilenen insanların depremzedelere yönelik yardımlaşma ve dayanışma biçimleri buna örnek gösterilebilir. Depremden daha az etkilenen insanların arama kurtarma çalışmalarına katılmaları, AFAD vb. merkezlerde, gıda, ısınma, barınma vb. eşyaların hazırlanmasında gönüllü olarak çalışmaları/yardımları, depremden etkilenenlere evlerini açmaları gibi birçok dayanışma örneği toplumsal birlikteliği güçlendiren uygulamaların çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır.

1999'daki depremlerin en önemli özelliği örgütlü ya da örgütsüz olarak, insanların kamu kurum/kuruluşlarından bağımsız bir şekilde depremin gerçekleştiği bölgelere yardım/dayanışma² götürmek için harekete geçmiş olmalarıdır. Burada söz konusu olan, alışagelmış yardım toplama kampanyalarının yanı sıra binlerce kişinin bizzat deprem bölgesine giderek oradaki çalışmalara katılmış olmasıdır. Bu katılımın kamu kurumlarının yokluğunu veya eksikliğini bazen önemli ölçüde giderdiğini belirtmek gerekir. Bununla birlikte, cumhuriyet tarihinde ilk defa görülen bu denli büyük bir (kendiliğinden) "seferberlik" hareketinin, bir yardım eylemi taşıdığı kadar afet sonrası yö-

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arkan, 2020.

² Bu konuyla ilgili haberler: "Canlarını kurtarmayı başaran vatandaşlar, enkaz altında kalanların yardımına koştu.", "Depremden zarar gören vatandaşlar ile onlara yardım etmek isteyen gönüllülerin buluşmasını ve deprem bölgesine ulaşmasını sağlayan 'Deprem İçin Sivil Koordinasyon Girişimi' çalışmalarını son hızla sürdürüyor.", "Sivil seferberlik", "Halkın seferberlik ilanı", "Asker seferber" vb. şekilde basına yansımıştır (Kolu-kırık ve Tuna, 2009: 296).

netimde, kurtarma ve yardımı örgütlemeye başarısız olan siyasi ve idari sorumlulara karşı bir protesto niteliği de taşıdığı belirtilmektedir (Akgüngör, 2010: 7). Zira Marmara depreminde, yaşanan sosyal ve psikolojik problemlerin altında devlet kurumlarının depreme müdahalede gecikmesi yatmaktadır. Ancak Marmara depreminde sivil toplum örgütleri, depreme daha işlevsel müdahale etmiş ve toplumsal dayanışmanın bu tür durumlarla başa çıkmada ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Çakı, (2020: 4) 1999 Marmara depremlerinden sonra sivil toplum örgütlerinin depremlerdeki olumlu rolleriyle, toplum nezdinde büyük bir güven kazanmasına; merkezi devletin bu depremlerdeki yetersizlikleri de büyük ölçüde güven kaybına neden olmuştur.

17 Ağustos Depremi'nin aksine, çok sınırlı bir bölgeyi etkileyen 12 Kasım 1999 Düzce Depreminde acil müdahale konusunda önemli bir yetersizlik yaşanmamış, hatta geçen üç ayda çok sayıda gönüllü ekibin kurulması sayesinde bir bakıma yardım fazlası yaşanmıştır. Basında 17 Ağustos 1999 Kocaeli Depremi'nden sonraki ilk tepkiler, "devletin yokluğuna"³ ilişkindir (Akgüngör, 2010: 9). Ancak Marmara'dan Van'a, depreme müdahale konusunda büyük değişikliklerin olduğu açıktır. Nitekim bu dönemde AFAD, Kızılay, belediyeler, kriz masaları ve sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme, eşgüdüm ve iş yapma kabiliyetleri artmıştır.

Yucak'ın (2004: 380-385) "İmece Evleri"⁴ araştırması, Düzce'de depremden sonra insanların dayanışma içinde iş yapma deneyimine örnek gösterilebilir. Dayanışma Gönüllüleri'nin başını çektiği İmece Evleri Projesi, Düzce'nin 17 Ağustos 1999 depreminde büyük hasar gören Düzce-Gölyaka ilçesine bağlı olan Efteniye vadisindeki üç köyde (Aksu, Çay ve Hacısüleymanbey) yürütülmüştür. Bu köylerde ağırlıklı olarak Kafkas-Abhaz kökenli vatandaşlar yaşamaktadır. İmece evleri sürecinde varılan önemli noktalardan birisi, köylülerin kendileriyle ilk elden tanışıklıkları, akrabalıkları, siyasal, toplumsal veya etnik yakınlıkları olmayan insanlarla birlikte uzun süreli bir dayanışma içerisinde etkinlik yürütebilmeleri olmuştur.

Van depreminden sonra bölgeye yerel, ulusal ve uluslararası seviyede birçok yardım yapılmıştır. Deniz ve arkadaşlarının (2017: 21) araştırma raporuna göre, yardımlar daha çok kamu kurum/kuruluşla-

³ Bu tepkiler: "Devlet olması gereken yerde yoktu", "Halk sahipsiz" vb. (Kolukırık ve Tuna, 2009: 296) şekilde basına yansımıştır.

⁴ İmece Evleri Projesi için oluşturulan fonun büyük bölümü, Hollanda'nın, Gelderland eyaletinde yaşayan ve depremedeler için yardım toplayan Türkiyelilerin inisiyatifiyle Türkiye için Yardım Vakfı tarafından sağlanmıştır. Fonun geri kalan kısmı ise, hak sahibi olan depremedelerin kendi EYY (Kendi Evini Yapana Yardım) kredilerine dayanmaktadır (Yucak, 2004: 382).

rı, sivil toplum örgütleri ve belediyeler tarafından ulaştırılmıştır. Depremi hemen ardından depremzedeler için öncelikli olan barınma, gıda ve ısınma ihtiyaçları karşılanmış, daha sonra ise hayatın normale dönmesi için gereken politikalar uygulanmıştır. İlgili raporda belirtildiği üzere depremin akabinde geçici barınma amacıyla halka 134.298 çadır dağıtılmış, 2310 Mevlana evi ve 30.000 konteyner kurulmuştur. Konut sorununa kalıcı çözüm üretmek amacıyla da TOKİ tarafından 17.471 konut inşa edilmiştir. Ekonomik anlamda ise az hasarlı konut sahiplerine toplam 73 milyon TL yardım, il dışına gitmek isteyenlere ise 15.467 bilet temin edilmiştir. İl dışına gidenlerden 35.979 kişi belli bir süreliğine kamu misafirhanelerinde barındırılmış ve her türlü gereksinimleri ücretsiz olarak karşılanmıştır. Türkiye'nin hemen hemen her ilinden halkın topladığı yüzlerce kamyon dolusu yardımlar (gıda, giyim, ısınma vs.) depremzedelere dağıtılmıştır. Bu tür ihtiyaç malzemelerinin temini ve dağıtımında yerel ve ulusal ölçekte faaliyet gösteren STK'ların da büyük destekleri/dayanışmaları olmuştur. Bir alan araştırmasından elde edilen sonuçlara göre, en çok yardım yapan kurumlar arasında %40 ile AFAD ve Kızılay, %14 ile belediyeler, %2 ile STK'lar, %44 ile diğerleri gelmektedir. Diğerleri içerisinde il dışındaki akrabalar ve yardımı kimin yaptığını bilmeyenler bulunmaktadır (Deniz vd., 2017: 1435). Bireysel dayanışma örneklerinin de çok fazla olduğu Van depremi, bir depremin afete dönüşmemesi adına gerek kamu gerekse STK ve diğer kuruluşların çabalarını göstermesi açısından önemlidir. Van'da meydana gelen depremin akabinde hemen harekete geçen kamu kurumları ve büyük ölçüde sivil toplum kuruluşlarının müdahale, arama-kurtarma ve yardım çabaları deprem gibi afetlerde dayanışmanın büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Elazığ depreminde⁵ ise, devlet kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasındaki eşgüdümün oldukça başarılı yürütüldüğü bilinmektedir. Öte yandan bu kurum ve kuruluşlar; müdahale, arama-kurtarma, yardımlaşma ve dayanışma gibi depremzedelerin ihtiyaçlarını karşılaması bakımından da etkili bir rol üstlenmişlerdir. Elazığ'a yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde çok farklı yardımlar yapıldığı ve deprem sonrası kamu kurumlarının hızlı ve etkili müdahalesi bu depremin daha ağır sonuçlara neden olmasını engellemiştir. Kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve belediyeler aracılığıyla yapılan yardımlara çeşitli illerden vatandaşlar da katkıda bulunmuştur.

Elazığ Valiliği, depremin ardından vatandaşlara 51 bin 142 adet gıda kolisi, 61 bin 200 adet alışveriş kartı, 56 bin 247 adet giyim yardı-

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Miş, 2020; Arkan, 2020; Özkır, 2020.

mı yapıldığını açıklamıştır. Ayrıca alanında uzman ekipler tarafından 52 bin 959 vatandaşa psiko-sosyal destek ile rehberlik ve manevi destek verilmiştir (URL-1). Bununla birlikte Elazığ depreminde, hasar nedeniyle oturulamaz durumundaki evlerde yaşayanların kısa süreliğine de olsa, depremden daha az etkilenen akrabaları, komşuları ya da tanıdıkları tarafından misafir edilmeleri böylesi dönemlerde öne çıkan toplumsal dayanışmanın ne denli işlevsel olduğunu göstermektedir.

İzmir depremi sonrasında da kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerin sergilediği toplumsal dayanışma pratiklerinin oldukça öne çıktığı görülmektedir. Çalışkan ve Kaya'nın (2021) yaptığı araştırmaya göre, İzmir depremi sonrası toplumsal dayanışma pratiklerinin öne çıktığı ve pek çok depremzedenin deprem sonrası dayanışma ve yardımlaşmadan memnun kaldıkları belirtilmiştir. Nitekim depremzedelerin %78,2'si, kurumlarca verilen destekleri iyi ve çok iyi olarak belirtmiştir. Dolayısıyla depremden etkilenen insanların kamu kurumlarıyla ve birbirleriyle dayanışma içinde olmaları gerek ekonomik gerekse toplumsal açıdan bu tür afetlerin ortaya çıkardığı tahribatları hafifletmektedir.

Deprem ve Göç

Depremler öncelikle ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlarla yüzleşen insanların buldukları bölgeleri terk ederek başka yerlere göç etmelerine yol açarlar. Zira depremler yaşandıkları bölgelerde yerleşim, sanayi, ulaşım ve altyapı alanlarını ciddi bir şekilde tahrip ederek bir nevi muhataplarını göçe mecbur kılar. Ülkemizde yaşanan büyük depremlerden sonra depremin yaşandığı yerlerde ortaya çıkan ani nüfus azalmaları, deprem ile göç arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Dünya genelinde depremlerin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde de göçler sıklıkla yaşanmaktadır.

Deprem sonrası meydana gelen kimi problemler, insanları deprem bölgesinden bir süreliğine ya da kalıcı bir şekilde göçe zorlamaktadır. Bu göç hareketleri itici ve çekici nedenlere bağlı olarak şehir içi ve şehir dışı şeklinde olabileceği gibi yurtdışı şeklinde de gerçekleşebilir. Oliver'a (2006) göre, tüm afetlerde olduğu gibi depremlerde de insanların geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmesi durumu "çevresel mülteciler" alt kategorisi olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki 1980'lerden bu yana araştırmacılar, bir tehlike veya çevresel değişikliğin tehdidi, etkisi nedeniyle evlerini geçici ya da kalıcı bir şekilde terk eden insanları açık bir şekilde "çevresel mülteciler" olarak tanımlayarak çevresel değişim konusunu insan göçüyle ilişkilendirmişlerdir (El-Hinnawi, 1985). Çevresel

mülteciler kuraklık, toprak erozyonu, çölleşme, ormansızlaşma ve diğer afetlerin yanı sıra nüfus baskısı ve derin yoksulluk gibi sorunlar nedeniyle güvenli bir geçim kaynağı olmayan ve bu yerlerden/çevrelerden ayrılmak zorunda kalan insanlardır (Myers, 1997: 2002). Afetlerle bağlantılı olarak gerçekleşen bu ani göçler, kaçış, tahliye, yerinden edilme, yeniden yerleşim ve zorunlu göç şeklinde olagelmıştır (Oliver, 2006).

Bilimsel araştırmalar, dünya genelinde hem doğal olayların hem de bu olaylara bağlı göçlerin artarak devam edeceğini öne sürmektedirler. Diğer doğal olaylara kıyasla depremlerin insanlar üzerindeki etkisi - özellikle göç etme eğilimi- daha fazla olmaktadır. Geçmişten günümüze dünyanın farklı bölgelerinde gerçekleşen büyük depremler ekonomik kayıpların yanında; yüz binlerce insanın can kaybına, yaralanmasına ve milyonlarca insanın buldukları bölgeleri terk etmesine neden olmuştur. Örneğin, Hint Okyanusu'nda 2004 yılında gerçekleşen ve sadece Endonezya'da 165.816 insanın ölümüne neden olan depremin ardından bu bölgelerde yaşayan 2 milyondan fazla kişi göç etmiştir. Aynı şekilde, 2008 yılında Çin'in Sichuan eyaletinde gerçekleşen ve 68.109 insanın ölümüne yol açan depremin ardından yaklaşık 15 milyon insan buldukları bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır (Deniz vd., 2017: 1427). Görüldüğü üzere, depremler insanların zorunlu olarak yerlerini değiştirmelerine yol açmaktadır. Özellikle konutu hasar gören, iş imkânları kaybolan, eğitim hayatı aksayan, korku ve güvenlik nedeniyle psikolojik travma yaşayan ve kaybedecek bir şeyi olmayanların göç etme eğilimi daha fazla olmaktadır.

Türkiye'de meydana gelen depremlerde bugüne kadar birçok yerleşim alanı yıkılmış, binlerce insan hayatını kaybetmiş ve büyük sosyolojik değişimler söz konusu olmuştur. 1 Ekim 1995'te Afyon Dinar'da meydana gelen 6,0 büyüklüğündeki depremin neden olduğu sosyolojik değişimleri araştıran Kazancı (2003: 50-52), bu depremin hemen sonrasında büyük bir göç hareketinin gerçekleştiğini tespit etmiştir. Araştırmaya göre, genellikle ekonomik durumu iyi olan kişiler daha çok göç etmişlerdir. Ekonomik durumu iyi olmayanların göç sürecine katılmalarının altında özellikle ekonomik yardımlardan faydalanma isteği yatmaktadır. Yine deprem sonrası, devlet memurları istedikleri illere tayin edilmiş ve özellikle Dinarlı olmayan memurların istedikleri merkezlere tayin edilmesi göçü hızlandıran bir faktör olmuştur. Dolayısıyla resmî kurumlardan alınan bilgilere göre, deprem öncesinde 40.000 civarında olan Dinar'ın nüfusu depremden sonra 15.000'lere kadar düşmüştür. Özetle diğer afetlerde olduğu gibi Dinar depremi sonucunda da sosyal değişimlerin olduğu görülmüştür. En önemli sosyal değişiklik,

nüfusta meydana gelen ani düşmedir. Yani Dinar'dan yaşanan göçler, depremin en önemli sonucu olarak saptanmıştır.

Ülkemizde meydana gelen son üç büyük depreme bakıldığında da deprem sonrası farklı nedenlerle göçler yaşanmıştır. 17 Ağustos 1999 yılında Marmara bölgesinde yer alan, ülkemizin sanayi merkezi olması nedeniyle, büyük bir nüfusun yaşadığı Sakarya ve Kocaeli illerinde meydana gelen deprem sonucunda en az 25.000 kişi farklı bölgelere göç etmiştir (Südaş, 2004; Varol ve Gültekin, 2016: 49). Konutların büyük oranda zarar görmesi, eğitim, istihdam, korku ve güvenlik gibi psikolojik problemler bu göçlere neden olmuştur.

2011 Van depreminden sonra da ciddi bir göç yaşanmıştır. Deniz ve arkadaşlarının (2017: 1438-1439) deprem ve göç üzerine yaptıkları araştırmada, özellikle depremin hemen ardından ortaya çıkan barınma sorunu ve kötü hava koşullarının depremzedeleri Van'dan başka illere doğru göçe zorladığı tespit edilmiştir. Depremin ardından yüz binlerce insanın bu bölgeyi terk etmesi, ulusal basında "Van Hayalet Kente Dönüştü", Büyük Göç Başladı" şeklindeki manşetlerde haber yapılmıştır. Deprem sonrasında geçici olarak il dışına göç edenlerin sayısı tahminen 250.000 civarındadır. Göç edilen illeri tercih etmede; akrabaların varlığı, sıcak bölge olması, kamu idarecilerin yönlendirmesi, iş imkânlarının fazla olması, Van'a yakınlık ve bilindik bir şehir olması gibi nedenler etkili olmuştur.

Depremin ardından geçici olarak il dışına göç edenler, bu yerlerde sosyo-ekonomik/kültürel sorunlar yaşayabilmektedirler. Deprem sonrası bazı sorunlar nedeniyle gerçekleşen göçler, devamında, maddi yetersizlikler, sosyal uyum problemleri, eğitim sorunu, konut sorunu, istihdama katılamama, yabancılık, yalnızlık ve dışlanma gibi problemler ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak göç sonrası yeni bir sosyal çevreye uyum sağlamadaki zorluklar, ekonomik faaliyetlere yeterince katıl(ma)ma, yalnızlık/yabancılık gibi faktörler, göç edenlerin yaşayacağı problemler olarak öngörülebilir.

Yakın geçmişte Elazığ ve İzmir'de gerçekleşen deprem sonrası da ani ve hızlı bir göç yaşanmıştır. Elazığ Valiliği, "14 bin kişinin ikametini taşıdığını düşünüyoruz" diyerek şehrin nüfusunun %10-15'inin taşınmasını öngördüklerini belirtmiştir. Bu oran, yaklaşık olarak 60 ile 80 bin kişiye tekabül etmektedir (URL-2). Özellikle Elazığ'daki depreminin akabinde ortaya çıkan barınma sorunu ve hava koşullarının elverişsiz olması, depremzedelerin göç etmelerinde etkili olmuştur. Ancak Elazığ ve Van depremlerinin diğer depremlerden farkı, devletin bazı tedbirler alarak göçü önlemesi olmuştur. Van ve Elazığ'da kamu ça-

lışanlarına belli bir dönem deprem tazminatı verilerek bu bölgelerde kalmayı teşvik edici birtakım önlemler alınmıştır. Yine çiftçi, esnaf gibi vatandaşların kredi ödemeleri ertelenmiş ve birçok teşvik paketi açıklanmıştır. Bu anlamda Dinar depremi ve Marmara depremleri ile kıyaslandığında Van ve Elazığ⁶ depremlerinde, deprem sonrası devletin gerek nüfus hareketlerini önleyici tedbirler konusunda gerekse depreme hazırlık konusunda mesafe kat ettiği söylenebilir.

Depremlerde göçler hem il içi hem de il dışına gerçekleşmektedir. Her ne kadar il dışı göçler daha çok öne çıkarılsa da il içi hareketlilik de sosyolojik açıdan önemlidir. Depremin ardından il içinde sokak, mahalle veya ilçe değişikliği gibi çeşitli şekillerde yer değiştirmeler de bazı sorunlara yol açar. Komşuluk ilişkileri, mahalle kültürü ve alışlageldik bir sosyal çevreden uzaklaşmak ve aniden yeni bir mekâna, kültüre alışmak insanlar için zorlu bir süreçtir. Toplumsal ilişkileri üreten/düzenleyen bir mekanizma olarak sokak/mahalle; yaşam tarzları, alışkanlıklar ve diğer sosyal ilişkiler bütünü, kendinde oluşturduğu sosyal bir atmosfer aracılığıyla idame ettirir. Ev, sokak ve mahalle değişikliği depremzedelerin yıllar boyunca edindikleri kültürel belleği de olumsuz etkiler. Zira bu tür sosyal değişmelere alışmak uzun yıllar alabilir.

Deprem sonrası hızlı ve ani göçler, göç alan kentler açısından da birçok probleme neden olmaktadır. Bu göçler sonucu; çarpık kentleşme/gecekondulaşma, yoksulluk, işsizlik gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Öte yandan depremden sonra gerçekleşen göçlerin ardından belirli bir süre sonra geri dönüşler de yaşanabilmektedir. Ancak geri dönüşlerin, göç edenlere göre oranı genellikle göçün hangi amaçla yapıldığına bağlıdır. Eğitim, iş ya da sürekli yerleşim amacıyla göç edenlerin geri dönme ihtimali düşük iken, sadece korku ve güvenlik kaygısıyla göç edenlerin kısa bir süre içinde geri dönüş yapma ihtimali yüksektir. Deprem bölgesine yapılan yatırımlar da geri dönüşleri hızlandırabilir. Depreme dayanıklı konutlar, yeni iş alanları, devlet tarafından verilen birtakım teşvikler gibi destekler, deprem bölgesinin cazibe merkezi haline gelmesinde ve göç edenlerin geri dönmesinde etkili olabilir.

Kentsel Yaşamda Depremin Etkileri

Kentler nüfusun, sosyal, kültürel ve ekonomik etkinliklerin daha faal olması bakımından diğer yerleşim birimlerinden ayrılırlar. Türkiye’de kırsal ve kentsel nüfus oranları, 1950’lerden günümüze kadar devam

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Miş, 2020.

eden iç göç hareketleri ile birlikte büyük bir değişime uğramıştır. Genel nüfustaki artışa paralel olarak kentsel nüfus da sürekli artmış, buna karşılık kırsal nüfus sürekli düşmüştür. Nitekim Türkiye’de kentleşme oranı 1950’lerde %25 civarında iken, bu oran 2017’de yaklaşık %75’e ulaşmıştır. Özellikle sanayinin yoğun olduğu bölgelere doğru gerçekleşen göçler, hızlı ve çarpık kentleşme, gecekondulaşma gibi kentleşme sorunlarını ve buna bağlı olarak birtakım riskleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum kentsel alanların birçok afet (deprem, sel, heyelan, yangın) durumunda daha riskli olmasına neden olmaktadır. Bu anlamda depremin yıkıcı etkisi, kırsaldan ziyade kentsel alanlarda daha ağır sonuçlara yol açar. Deprem gibi sıkça yaşanan afetler, kentleşme süreci ile yakından ilişkilidir ve üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu açıdan kentsel alanlardaki yoğun nüfus, altyapı, sanayi, kamu kurum ve kuruluşları depremlerden daha fazla etkilenmekte ve bu etkilerin telafisi zaman almaktadır.

1950’li yıllarda başlayan kırdan kente göç, kaçak ve denetimsiz yapı problemini de beraberinde getirmiştir. Öyle ki 1950’li yıllarda kaçak yapı 80 bin civarında iken, günümüzde 3-4 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir (URL-3). Kontrolsüz ve hızlı bir şekilde gerçekleşen göçler, kentlerde nüfusun aniden artmasına, bu nedenle konut sorununa yol açmaktadır. Genellikle düşük gelir grubunda yer alan göçmenler, denetimsiz ve kaçak yollarla, kısa bir süre içerisinde, kendi imkânları dâhilinde inşa ettikleri bu konutlarda yaşamaya mecbur kalmaktadırlar. Bu konutlar da kent için birtakım problemlere yol açmaktadır. Bu problemlerin en önemlilerinden birisi de konutların depreme dayanıksız olmalarıdır.

Birleşmiş Milletler Afet Yardım Örgütü’ne (UNDRO) göre, Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı dünya topraklarının %3’ü üzerinde kurulu olan büyük kentlerde yaşamakta ve 2025 yılında toplam kent nüfusunun %80’inin gelişmekte olan ülkelerde bulunan kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Büyük kent varoşlarının, özellikle yeni göç almış ve almakta olan mahallelerinin değişen derecelerde de olsa özellikle depremlere karşı oldukça korunmasız/dayanıksız oldukları bilinmektedir. Kentlerde yoksulların konutları genellikle zemini sağlam olmayan yerlerde, denetimsiz bir şekilde ve depreme dayanıksız olarak inşa edilmektedir (UNDRO, 1986; Balta ve Paker, 1999: 41-42). Dolayısıyla dünya genelinde göçler, kentlerdeki nüfus oranını hızla yükseltmekte ve sağlıklı bir kentleşmeye engel olmaktadır. Bu durumda gerçekleşebilecek bir depremde kentsel alanların (özellikle yoksul bölgelerin) daha büyük risklerle karşı karşıya kalacağı açıktır.

Kentsel alanlara gerçekleşen göçler ve buna bağlı olarak meydana gelen konut sorunu, yüksek katlı konutların yapılmasına da neden olmuştur. Toplumsal yapımıza uygun olmayan bu konutlar depremde risk oluşturmalarının yanı sıra başka sorunlara da yol açmaktadır. Kolukırcık ve Tuna'nın da (2009: 287) belirttiği gibi Osmanlı'nın son dönemlerinde bir sosyal statü göstergesi olarak yükselmeye başlayan apartman kültürü; mekân ve insan ilişkisine de olumsuz yansıyan sorunların temeli olarak görülmektedir. Günümüzde önemli bir yeri olan yüksek katlı apartmanlar genellikle deprem açısından yüksek risk oluşturmakta, sakinlerini depreme karşı savunmasız bırakmaktadır.

Bununla birlikte yanlış kentleşme, deprem riski yüksek olan Türkiye'nin temel problemlerinden birisidir. 17 Ağustos Marmara depremi sonrası gündeme gelen kaçak yapılaşma ve dayanıksız konut probleminin önüne geçmek amacıyla birtakım önlemler öne çıkmıştır. Bu önlemler, yeni deprem yönetmeliğine uygun dayanıklı binaların yapılması, kentsel dönüşüm projeleri, zorunlu deprem sigortası gibi depremin oluşturacağı riskleri azaltmaya yöneliktir. Örneğin, Elazığ depreminde hayatını kaybedenlerin yaşadığı üç binanın da 1999'daki Marmara Depremi'nden önce yapıldığı ortaya çıkmıştı. 1999'dan sonra ve deprem yönetmeliğine uygun şekilde inşa edilen ve kentsel dönüşümün yapıldığı bölgelerdeki binaların ise hasar almadığı belirlenmişti (URL-4). Bu açıdan kentsel dönüşüm ve deprem yönetmeliği gibi önlemler, bu türden afetlerin risklerinin azaltılması açısından önemlidir.

Deprem gibi afetler, kentsel alanlardaki altyapıyı da tahrip etmektedir. Özellikle elektrik, su, kanalizasyon, telekomünikasyon ve ulaşım gibi altyapıları kullanılamaz hale getirmektedir. Olası bir depremde kırsal alanlardaki alt yapı problemleri, kentlerdeki kadar sorun teşkil etmemektedir. Zira kentsel alanlardaki yoğun nüfus için bu türden alt yapı mağduriyetleri büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentlerde su, elektrik, iletişim gibi ihtiyaçlar oldukça önemlidir. Kalabalık nüfuslu bu bölgelerde elektrik ve temiz su ihtiyacının giderilmemesi bazı hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zira geçmişte birçok depremde kalabalık kamplar, kötü hijyen ve sağlıklı olmayan gıdalar sonucu, bulaşıcı/salgın/enfeksiyon hastalıkları ortaya çıkmıştır. Bu anlamda depremlerde kentsel alanlar daha kırılgan ve savunmasız bölgeler olarak ele alınabilir.

Depremlerin doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik etkileri, kentsel alanlarda daha fazladır. Örneğin Marmara Depremi, Türkiye nüfusunun %23'lük bölümünü oluşturan bölgeyi etkilemiştir. Depremden en ağır derecede etkilenen, can kaybı ve maddi hasarın

ağır olduğu nüfusun toplam nüfus içindeki payı ise %6 civarındadır. Depremi etkilediği 7 ilin Gayri Safi Milli Hâsıla içindeki payı %34,7, sanayi katma değeri içindeki payı ise %46,7 gibi yüksek bir seviyededir. Depremden en ağır biçimde etkilenen ve deprem bölgesi olarak bilinen Kocaeli, Sakarya ve Yalova, toplam GSMH içinde %6,3, sanayi katma değeri içindeki payı 13,1'dir. Türkiye geneli ile kıyaslandığında bu bölge otomotiv, tekstil, lastik ve petro-kimya sanayiinde önemli bir yer tutmaktadır. Deprem Bölgesinde fert başına gelir düzeyi de Türkiye ortalamasının epey üzerindedir. Bu anlamda bu bölgeler tüketim talebi açısından da önemli paya sahiptir (DPT, 1999: 1). Bu yüzden daha çok kentsel bölgelerde etkili olan Marmara depremi, ülke ekonomisini oldukça fazla etkilemiştir.

Depremler, kentlerde yaşayanların istihdam ve çalışma hayatını da olumsuz etkilemektedir. Deprem sonrası fiziksel ve psikolojik iş görmezlik durumu, işyerlerinin yıkılması veya hasar görmesi, pazarlama faaliyetlerinin aksaması, mal ve hizmet üretiminin durmasından kaynaklı sanayi sektörünün istikrarsızlaşması gibi nedenler, istihdam imkânlarını azaltmakta ve işsizlik problemini ortaya çıkarmaktadır. Hâlbuki kırsal alanlarda çiftçilik vb. gelir getirici etkinlikler bu durumdan fazla etkilenmemektedir. Bu açıdan depremlerin kentsel yaşam alanlarında daha büyük tahribatlara yol açtığı söylenebilir. Zira kentlerde birçok meslek aracılığıyla (işçi, esnaf, seyyar satıcı, işportacı, gündelikçi vb.) geçimini sağlayan insanlar, deprem olması halinde aniden işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Dolayısıyla göçler sonucu ortaya çıkan hızlı ve çarpık kentleşme sorunu, kentsel yaşam için büyük riskler oluşturmaktadır. Kentlerimiz başta depremler olmak üzere tüm doğal ve insan kaynaklı afetlere karşı savunmasızdır. Bu açıdan afetlerle ilgili politikalar geliştirilirken, depremlerde kentlerin gerek ekonomik gerek sosyolojik açıdan taşıdığı riskler göz önünde bulundurulmalıdır.

Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sosyal Problemler

Genel olarak bakıldığında; afetlerin kişisel ve sosyal patolojik sorunlara neden oldukları açıktır. Zira can ve mal kayıpları, fiziki yıkımlar ve ürettiği bireysel ihtiyaçlar gibi durumlara sebep olmaları, bireysel ve sosyal sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu anlamda afetten etkilenen insanların bazı psikolojik değişmelere uğrayacağı ve bunun sosyal ilişkilere, dolayısıyla da sosyal yapıya yansarak yapısal bozulmalara neden olacağı düşünülmektedir. Afet sonrası tüm bu sorunlar, bireylerin sosyal problemlerle karşılaşmalarına neden

olmaktadır. Afetler esnasında ve sonrasında sosyal yapının da hasar gördüğü, bir kısım kurumların işlemez olduğu, bazı toplumsal normların kalktığı, tutum ve davranışların değiştiği gözlemlenmektedir (Fritz, 1996: 21; Birkök ve Eroğlu, 2004: 4). Bu anlamda deprem gibi doğa olayları, bireysel etkilerinin yanında, toplumdaki mevcut düzeni dramatik bir şekilde değiştirdiği için sosyolojik açıdan oldukça önemlidir.

Deprem nedeniyle insanların alışageldikleri yaşamları değişmektedir. Mevcut sosyal düzenin sarsılması ve sosyal çözümlerin artması toplumda yeniden düzenlenme ihtiyacını doğurmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu türden bir yapılanma deneyimi zayıftır ve toplumun buna yönelik hazırlıkları da yeterince gelişmemiştir. Pek çok örnekte görüleceği üzere, çoğu afetzede için geçici olmaktan ziyade kalıcı bir biçimde kurmuş oldukları sosyal düzenleri altüst olmuş, gelecek hakkındaki ümitsizlikleri yoğunlaşmış, geniş anlamda 'yabancılaşma' ve 'güç çatışmaları' yaşanmaya başlamıştır. Sosyolojik olarak 'yabancılaşma' kendi özünden uzaklaşması gibi geniş anlamda tanımlandığı gibi güçsüzlük (Kasapoğlu ve Ecevit, 2001: 9-10; Bayhan, 2012: 338-339), savunmasızlık, kırılğanlık olarak da tanımlanabilir. Ayrıca, kendini yalnız hissetme de bir yabancılaşma boyutudur. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda depremlerin meydana gelme sıklığı giderek artmaktadır. Bu durum ekonomik kayıp ve duraklamanın artmasına neden olmakta ve milyonlarca insanın sosyal yaşamını olumsuz etkilemektedir. İnsanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde daha çok meydana gelebilen depremler, akabinde mevcut toplumsal yapıyı sarsmakta/değiştirmekte ve birçok sosyal probleme de davetiye çıkarılmaktadır.

Bu anlamda deprem gibi afetler öncelikle bireylerin ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Depremler can, mal, iş kaybı, yaşam düzeninin bozulması, akrabaların, komşuların kaybı ile ortaya çıkan sosyal destek ağlarındaki çöküş gibi uyum gerektiren olumsuz olayların yaygın olarak her kesimden insanı etkilemesi bakımından yoğun duygusal problemlere neden olmaktadır. Öte taraftan deprem sonrasında kişinin toplumsal, mesleki ve diğer önemli alanlarda işlevselliğinin bozulmasına neden olan ciddi psikolojik rahatsızlıklar ortaya çıkabilir. Örneğin rahatsızlıklardan biri ve en önemlisi "Travma Sonrası Stres Bozukluğu" dur (Post-Traumatic Stress Disorder). Bu rahatsızlığın en belirgin özellikleri deprem ile ilgili tekrar eden düşünceler ve hayaller veya rüyalar, kişinin depremi hatırlatabilecek durum ve düşüncelerden kaçması, ilgi kaybı, yalnızlık duyguları, uyku sorunları, sinirlilik, öfke patlamaları ve dikkati toplayamamaktır. Travma sonrası stres

bozukluğu en şiddetli psikolojik sorunlardan biridir. Bu rahatsızlık, depremzedelerin %10 veya %15'inde ortaya çıkabilmektedir (Bayhan, 2012: 339).

Depremi hemen ardında olmasa da bir süre sonra; alışılmamış insan davranışları, öngörülemeyen sorunlar, sosyal uyumsuzluklar, kaotik ortamlar ve değer kaybı gibi sosyolojik etkilerin yanı sıra bireysel düzlemde anomi, stres, panik atak ve psikolojik gerilimler yaşanabilmektedir. Depremi bireyde meydana getirdiği travma tecrübesi, kaygı, aşırı korku, öfke, suçluluk, ümitsizlik, yorgunluk ve güvensizlik gibi psikolojik problemler şeklinde belirse de kimi zaman ağır depresyonlara da sebep olan bu durumlar, bireyin içinde bulunduğu çevreden uzaklaşmasına, hatta yabancılaşmasına da yol açabilmektedir (Duman, 2014: 543). Dolayısıyla depremlerde bireyler başta ruhsal olmak üzere birtakım sosyal problemler yaşamaktadırlar. Deprem sonrası aile, akraba ya da komşu gibi sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin eskisi gibi ol(a)mama durumu/düşüncesi, kalıcı psikolojik problemleri de beraberinde getirmektedir. Tahrip olan mekânlarını terk etmek zorunda kalan afetzedeler için sosyo-kültürel bir değişim de zorunlu hale gelmektedir. Öyle ki uzun süre yaşadığı, belki de doğduğu mahallesini ya da evini bırakıp başka bir kültüre adapte olma, depremzedeler için en büyük sosyal problemlerden biridir. Zira bu tür değişimler depremzedelerde psikolojik ve sosyolojik sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bazı araştırmacılar afetlerden “kolektif bir stres durumu” olarak bahsederken, bazıları ise bunu “sosyal kriz dönemi” olarak ele almaktadır (Nasreen, 2004: 1). Genel olarak afetlerin özelde ise depremlerin yol açtığı can ve mal kayıpları, sosyal tahribatlar ve sosyal eşitsizlikler bireysel ve toplumsal olarak olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Depremlerin ortaya çıkardığı tahribatın muhatabı olan insanların bireysel sorunları, mevcut sosyal yapıyı da olumsuz etkilemekte ve bunun sonucunda sosyal problemler ortaya çıkmaktadır. Kasapoğlu ve Ecevit'e (2001: 90) göre, sonuçta depremler afete dönüştüğünde, toplumsal ilişkiler, özellikle, toplumsal doku, nüfus kompozisyonu ve iş gücü piyasası olumsuz etkilenmektedir. Depremi toplumsal yapı ve sosyal ilişkilerdeki tahribatı, önce ekonomik, daha sonra da mali değişkenlere, hatta firma düzeyinde üretim kayıplarına indirgenmemelidir. Çöken, bozulan, tahrip olan, neredeyse yok olan bu toplumsal yapı ve ilişkilerin, adil, eşit ve insanca tekrar oluşturulması için depremin sosyal, psikolojik ve kültürel sonuçlarının çok boyutlu, kapsamlı birbirini takip eden ve süreklilik gösteren araştırmalarla incelenmesi ve sonuçlarına göre, ihtiyaç duyulan politikaların önerilmesi hayati önemdedir.

Deprem sonucu ortaya çıkan “sosyal eşitsizlikler” önemli problemlerden biridir. Dünya genelinde giderek artan kent yoksulları, depremlerde en savunmasız topluluklar olarak görülmektedir. Birleşmiş Milletler Afet Yardım Örgütü’ne (UNDRO) göre, afetlerden etkilenen kişilerin %90’ını, Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük kentlerinde yaşayan yoksullar oluşturmaktadır (UNDRO, 1886; Balta ve Paker, 1999: 41-42). Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, yapılan araştırmalarda deprem sonrası ekonomik durumu iyi olanların deprem bölgesini terk ederken yoksulların bu bölgelerde yaşamaya devam ettikleri görülmüştür. Yoksulların ekonomik imkânsızlıkları ve deprem bölgesine gelen sosyal yardımlara muhtaç olması bu bölgelerdeki risklerle yaşamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır.

Bayhan’a (2012: 347) göre, insanlar kentlerde yaşamını idame ettirecekleri konutları kiralarken veya satın alırken, depreme dayanıklı olup-olmadığını kontrol etmemektedirler. Bu durum genellikle ekonomik imkânı elvermeyenlerde daha çok yaşanmaktadır. Bu anlamda Marksist paradigma bağlamında, ekonomik gelirimiz; yeme-içme, serbest zamanları kullanma gibi alanların yanında oturduğumuz konutu da belirlemektedir. Yani iyi kötü yaşamını idame ettirecek bir dam bulma çabası, ekonomik gelire göre biçimlenmektedir. İnsanlar, depreme dayanıklı olup olmadığını bilmeden/bilse de ekonomik gelirinin yeterliğine göre bulduğu eve yerleşmek zorundadır. Özellikle alt sosyo-ekonomik sınıfların, dar gelirli, yoksul ve yoksulluk sınırının altında yaşayanların konut tercih etme gibi bir seçeneği de bulunmamaktadır.

Nasreen, afet araştırmalarında kadınların toplumsal statülerinin erkeklerden daha düşük olması nedeniyle kadınların afetlere karşı toplumsal kırılganlıklarının/eşitsizliklerinin daha görünür olduğunu ileri sürmektedir (2004: 6). Deprem sonrasında hane ve çocuklardan kaynaklanan sorumluluklar, özellikle de yoksul kadınların, erkeklere kıyasla daha savunmasız kalmalarına yol açmaktadır. Bununla birlikte, engelliler, yaşlılar, güvencesizler gibi kırılgan gruplar, depremle birlikte daha eşitsiz bir yaşam riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Depremler, toplumsal yapının en temel kurumlarından aileyi de olumsuz etkilemektedir. Aile üyelerinin gündelik yaşamları ani ve olumsuz bir şekilde değişmekte, sosyal ilişkileri tahrip olmaktadır. Sonrasında aile içerisinde geçimsizlik, şiddet ve boşanma gibi problemler yaşanmaktadır. Özügürlü (2000) deprem bölgesinde yaptığı çalışmalarında, ani bir biçimde yok olan, dağılan, parçalanan ve çözülen çok sayıda aile saptamıştır. Bu anlamda, deprem sonrası aile kurumunda meydana gelen dramatik değişikliklerin sosyal ve psikolojik etkileri oldukça uzun sürmektedir.

Depremlerin akabinde salgın hastalık riski de önemli bir sosyal problemdir. Salgınlarla doğal afetler arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır (Açıkgöz, 2020: 195). Depremlerde kullanılan çadır kentlerde; kalabalık ortamlarda yaşamak zorunda kalan ailelerin ortak tuvalet ve banyo kullanma mecburiyetleri ve kötü hijyen koşulları, belli bir süre koruyucu sağlık hizmetlerinde aksama, altyapı tahribatından kaynaklanan temiz suya ulaşamama gibi nedenler salgın hastalık ve ölüm gibi sosyal sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde deprem sonrası su güvenliği, beslenme, mevcut bulaşıcı hastalıklar, cenazelerin defnedilmesinde yaşanan sıkıntılar salgın hastalık riskini artırmaktadır. Dolayısıyla yaşamları alt üst eden ve travma etkisiyle kişinin kendisinin ve ailesinin yaşamlarını kontrol etme yeteneğini de etkisiz hale getiren deprem, çok önemli toplumsal ve ruhsal sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Yağmacılık ve bazı suçların artması da deprem sonrası ortaya çıkan sosyal problemler arasında yer almaktadır. 17 Ağustos ve 12 Kasım Marmara depreminde yıkılan konutlarda bulunan kıymetli eşyaların yağmalandığı haberlerine sıkça rastlanmıştır. Örneğin, 17 Ağustos depreminde kurtarma çalışmalarına katılan bir er, Yalova'da enkazda bulup askeri alana gömdüğü 300 bin doları yıllar sonra almak için bir yarbayla anlaştığı (Hürriyet, 19 Kasım 2005), Adapazarı'nda depremden sonra hırsızlık ve adi suç oranlarının arttığı, Düzce'de hırsızlık, silahlı saldırılar, haraç ve şiddet gibi suçların yükseldiği (Mater, 2004) gibi haberler deprem sonrası ortaya çıkan suç ve yağmacılık problemlerini yansıtmaktadır. Van depremi sonrası hasarlı konutlardaki hırsızlık ve yağmaların yanı sıra Kızılay tarafından gönderilen yardımların yağmalandığı ve yağmaların il dışından gelen kişiler tarafından yapıldığı haberleri deprem sonrası yaşanan sosyolojik problemleri anlamamız açısından oldukça önemlidir (URL-5). Elazığ depreminde hırsızlık ve yağma Marmara depremindeki gibi olmasa da, farklı illerden gelen mülteci, dilenci vb. grupların kamu ve STK'ların gönderdikleri yardımları depremzede vasfı altında almaları, yağma probleminin deprem sonrası yaşanan önemli bir sorun olduğuna işaret etmektedir.

Deprem sonrası yaşanan bir diğer sosyal problem de fırsatçılıktır. Konutları yıkılan ya da ağır hasarlı olan depremzedeler ani kira artışı gibi durumlara maruz kalmaktadırlar. Van depremi sonrasında, Van Emlakçılar Derneği Başkanı, depremin ardından ev kiralalarında ciddi artışlar olmaya başladığını, kentteki evlerin kiralalarının bir haftada %30 arttığını belirtmiştir (URL-6). 2020 Elazığ depreminde de, ev kiralamak isteyen vatandaşların kira fiyatlarının iki katına çıkmasından dolayı mağdur oldukları görülmüştür (URL-7). Yine deprem sonrası ısınma,

beslenme vb. acil ihtiyaç duyulan kalemlerdeki fahiş fiyat artışları da önemli fırsatçılık davranışlarıdır. Bu anlamda deprem sonrası ortaya çıkan fırsatçılık problemi, toplumsal değerlerin aşınmasına yol açmakta ve depremedeleri derinden etkilemektedir.

Sonuç

Doğal ve toplumsal bir afet olan deprem, büyük can ve mal kayıplarına yol açmakta, yaşandığı mekânlarda çeşitli sonuçlarıyla toplum hayatını doğrudan etkilemektedir. Ekonomik, ailevi, göç ve göçe bağlı sorunlar, anomik durumlar vs. depremin birey ve toplum hayatını etkileyen depremler yaşandığı toplumlarda giderek artan olumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Dünyanın en aktif deprem kuşağı üzerinde bulunan Türkiye'nin geçmişte yıkıcı depremlere maruz kaldığı ve günümüzde de maruz kalma riskinin yüksek olduğu bilinmektedir. Öyle ki ülkemizde gerçekleşen depremler birçok yerleşim alanını tahrip etmiş, binlerce insanın hayatına mal olmuş ve toplumu derinden etkilemiştir.

Deprem sonrası meydana gelen bazı problemler, insanların bir süreligine ya da kalıcı bir şekilde göç etmelerine neden olmaktadır. Türkiye'de meydana gelen son üç büyük depremde de farklı nedenlerle göçler yaşanmıştır. Deprem sonucu konutların zarar görmesi, eğitim, istihdam, korku ve güvenlik gibi sosyolojik ve psikolojik etkiler bu göçleri zorunlu kılmaktadır. Deprem sonrası gerçekleşen bu tür göçler, devamında, maddi yetersizlikler, sosyal uyum problemleri, eğitim sorunu, konut sorunu, istihdama katılamama, yabancılık, yalnızlık ve dışlanma gibi problemler ortaya çıkarmaktadır.

Deprem gibi afetlerin, kentsel alanlardaki etkileri daha büyüktür. Zira kentsel alanlardaki yoğun nüfus için bu türden alt yapı mağduriyetleri büyük sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda depremlerde kentsel alanlar daha kırılgan ve savunmasız bölgeler olarak ele alınabilir. Genel olarak bakıldığında; afetlerin bireysel sorunlara neden oldukları açıktır. Depremlerde bireyler başta ruhsal olmak üzere birtakım sosyal problemler yaşamaktadırlar. Deprem sonrası aile, akraba ya da komşu gibi sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin eskisi gibi ol(a)mama durumu/düşüncesi, kalıcı psikolojik problemleri de beraberinde getirmektedir. Zira bu tür değişimler depremedelerde psikolojik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Deprem sonrası yoksulların ekonomik imkânsızlıkları ve deprem bölgesine gelen sosyal yardımlara muhtaç olması bu bölgelerdeki risklerle yaşamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Deprem sonucu

engelliler, yaşlılar ve işsizler gibi dezavantajlı grupların da bu türden sosyal eşitsizlikler yaşadıkları söylenebilir.

Deprem sonrasında ortaya çıkan problemler, toplumsal yapının en temel kurumlarından aileyi de olumsuz etkilemektedir. Depremlerin akabinde salgın hastalık riski de önemli bir sosyal problemdir. Çadır kentlerde kötü hijyen koşulları, belli bir süre koruyucu sağlık hizmetlerinde aksama gibi durumlar salgın hastalık ve ölüm gibi sosyal sorunlara sebebiyet vermektedir.

Deprem sonrası yaşanan bir diğer sosyal problem de fırsatçılıktır. Konutları yıkılan ya da ağır hasarlı olan depremzedeler ani kira artışı gibi durumlara maruz kalmaktadırlar. Ayrıca deprem sonrası ısınma, beslenme vb. acil ihtiyaç duyulan kalemlerdeki fahiş fiyat artışları da fırsatçılığın önemli bir sosyal problem olduğunu göstermektedir. Bu türden fırsatçı eylemler, toplumsal değerlerin aşınmasına yol açmakta ve depremzedeleri derinden etkilemektedir. Bu açıdan depremde; müdahale, arama kurtarma, dayanışma/yardımlaşma gibi hazırlıklar önemli olmakla birlikte, deprem sonrası oluşabilecek bireysel ve toplumsal problemleri önlemek için özellikle devlet eliyle çok daha etkin politikaların hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz, R. (2020). Bir Afet Türü Olarak Salgınlar: Veba ve Covid- Örneklere Bağlamında Sosyolojik Bir Çözümleme. İslam Can (Ed.), Konya: Çizgi Kitabevi, *Afet Sosyolojisi*, 189-216.
- Aydemir, M. A. (2020). Afetlerde Ortaya Çıkan Kültürel Durum ve İnsan Halleri, Afetlerde Tiplenmesi Üzerine Deneysel Bir Analiz. İslam Can (Ed.), Konya: Çizgi Kitabevi, *Afet Sosyolojisi*, 305-326
- Akgüngör, Ç. (2010), "Toplumbilim Perspektifinden Afeti Düşünmek", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 3-22.
- Alexander, D. (2005), "An Interpretation Of Disaster In Terms Of Changes In Culture, Society and International Relations", In R. W. Perry, E. L. Quarantelli (Eds.), *What Is A Disaster? New Answers To Old Questions*, Philadelphia: Xlibris Press, 25-38.
- Altun, F. (2011), "Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme", *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Arkan, A. (2020), *Elazığ Depremi ve Beraber Yaşama İradesi*, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/atilla-arkan/2020/02/01/elazig-depremi-ve-beraber-yasama-iradesi>, (E.T. 22. 08. 2020).
- Balta, E.ve Paker, M. (1999), "Afet: Doğal mı, Toplumsal mı?", *Birikim*, Sayı: 125-126, 38-44.

- Bayhan, V. (2012), "Travmatik Kaos Ortamında Depremi Anlamlandırmanın Sosyolojik Bağlamı", *Sosyologca*, 3, 335-348.
- Birkök, M. C. ve Eroğlu, C. (2004), "17 Ağustos Marmara Depremi Sonrası Adapazarı'nda Sosyal Yapı Problemleri: Bilişim Ölçekleriyle Sosyolojik Değerlendirmeler, (Araştırma Projesi Ön Sonuçları: I. Genel Sorunlar Değerlendirmesi)", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-20.
- Bozkurt, V. (1999), *Deprem ve Toplum*, İstanbul: Alfa Yay.
- Çalışkan, A. ve Kaya, G. (2021). Deprem Sonrasındaki Toplumsal Dayanışma Pratiklerinin Sosyolojik Görünümü: İzmir Depremi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12 (32), 1052-1077.
- Can, İ. (2020). Giriş Niyetine-Afet Sosyolojisine Alan Açma Çabası. İslam Can (Ed.), Konya: Çizgi Kitabevi, *Afet Sosyolojisi*, 15-39.
- Çakı, F. (2020). "Afet Yönetişiminde Sivil Toplum ve Güven Algıları", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6 (12): 1-45.
- Demir, R. (2016), *Afet Psikolojisi ve Sosyolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Deniz, O., Yıldız, Z., Parin, S. ve Erdoğan, R. (2017), "Deprem ve Göç: 2011 Van Depremi Örneği", *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 3(7), 1426-1444.
- DPT. (1999), *Deprem Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Muhtemel Finansman İhtiyacı, Kısa- Orta ve Uzun Vadede Alınabilecek Tedbirler Raporu*, Ankara: DPT Yay.
- Duman, M. Z. (2014), "Van Depreminde Öğretmenlerin Yaşadığı Psiko-sosyal Sorunlar Üzerine Bir Çalışma," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 541-556.
- El-Hinnawi, E. (1985), *Environmental Refugees*, Nairobi: Kenya, United Nations Environmental Programme.
- Fırat, M. (2020). Doğal ve Toplumsal Bir Afet Olarak Deprem. İslam Can (Ed.), Konya: Çizgi Kitabevi, *Afet Sosyolojisi*, 167-189.
- Fritz, E. C. (1996), *Disasters and Mental Health: Therapeutic Principles Drawn from Disaster Studies*, Disaster Research Center: Historical and Comparative Disaster Series, 10, Newark: University of Delaware.
- Guggenheim, M. (2014), "Introduction: Disasters as Politics-Politics as Disasters", *The Sociological Review*, 62(1), 1-16.
- Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) (2004), *Türkiye'de Doğal Afet Konulu Ülke Strateji Raporu*, Ankara.
- Kasapoğlu, A. ve Ecevit, M. (2001), *Deprem Sosyolojik Araştırması*, Ankara: Sosyoloji Derneği.
- Kazancı, E. B. (2003), *Dinar Depreminin Sosyo-Ekonomik Faaliyetler Üzerindeki Etkisi ve Deprem Bilincinin Geliştirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Kolukırcık, S. ve Tuna, M. (2009), "Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Deprem Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 286-298.
- Kozal, R. (2011), *Geleceğimizi Karartan Çarpık Kentleşme: Gecekondulaşma*, <https://www.dunya.com/gundem/gelecegimizi-karartan-carpik-kentlesme-gecekondulasma-haberi-158511>, (E.T. 22. 08. 2020).
- Marshall G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınhay (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mater, Ç. (2004), *Deprem Karnesi*, <https://bianet.org/bianet/print/40814-deprem-karnesi>, (E.T. 22. 08. 2020).
- Miş, N. (2020), *Elazığ Depremi ve Depremlere Karşı Türkiye'nin Aldığı Mesafe*, <https://kriterdergi.com/siyaset/elazig-depremi-ve-depremlere-karsi-turkiyenin-aldi-gi-mesafe>. (E.T. 25. 08. 2020).
- Myers, N. (1997), "Environmental Refugees", *Population and Environment*, 19(2), 167-182.
- Myers, N. (2002), "Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century", *Philosophical Transactions: Biological Sciences (Royal Society London)*, 357(1420), 609-613.
- Nasreen, M. (2004), "Disaster Research: Exploring Sociological Approach to Disaster in Bangladesh", *Bangladesh e-Journal of Sociology*, 1(2), 21-28.
- Oliver-Smith, A. (2006), "Disasters and Forced Migration in the 21st Century" <https://items.ssr.org/understanding-katrina/disasters-and-forced-migration-in-the-21st-century/>, (E.T. 22.08.2020).
- Özkır, Y. (2020), *Elazığ Depreminden Sonra Kriz Yönetimi ve İletişimi*, <https://www.setav.org/elazig-depreminden-sonra-kriz-yonetimi-ve-iletisimi/>, (E.T. 25. 08. 2020).
- Poteyeva, M., Denver, M., Barsky, L.E. ve Aguirre, B.E. (2007), "Search and Rescue Activities in Disasters", In: Rodríguez, H, Quarantelli, E.L. and Dynes, R.R. (eds) *Handbook of Disaster Research*, New York: Springer, 200-216.
- Press, F. ve Hamilton, R. M. (1999), "Mitigating Natural Disasters", *Science*, 284(5422), 1927.
- Südaş, İ. (2004), "17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Nüfus ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri: Gölçük (Kocaeli) Örneği", *Ege Coğrafya Dergisi*, 13, 73-91.
- Şentürk, Ü. (2020). Bir Çatışma Kaynağı Olarak Afetlerin Değişmeye Etkisi. İslam Can (Ed.), Konya: Çizgi Kitabevi, *Afet Sosyolojisi*, 111-132.
- UNDRO (United Nations Disaster Relief Organization) (1986), *Disaster Prevention and Mitigation: Social and Sociological Aspects*, 12, United Nations: New York.
- Varol, N. ve Gültekin T. (2016), "Etkin Bir Göç Faktörü: Afetler", *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, 32, 43-51.

Yucak, E. (2004), "İmece Evleri: Depremzedelerin Dayanışma İçinde İş Yapma Deneyi", *Kamusal Alan*, (Der. M. Özbek), İstanbul: Hil Yayınları, 381-385.

İnternet Erişimleri

URL – 1: <http://www.elazig.gov.tr/elazig-depremi-sonrasi-yapilan-yardimlar-merkezicerik>, (E.T. 24. 08.2020).

URL – 2: <https://www.elazigsonhaber.com/gundem/elazigda-kac-kisinin-goc-etmesi-ongoruluyor-> (E.T. 24. 08.2020).

URL – 3: <https://www.dunya.com/gundem/gelecegimizi-karartan-carpik-kentlesme-gecekondulasma-haberi-158511>, (E.T. 22. 08. 2020).

URL – 4: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2011/10/31/vanda-kiralar-depremden-sonra-yuzde-30-artti> (E.T. 18. 08.2020).

URL – 5: <https://www.haber7.com/guncel/haber/799179-erciste-3-gunde-15-tir-yagmalandi>(E.T.22. 08.2020).

URL – 6: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/deprem-yagmasini-asker-affetmedi-3539782> (E.T. 21. 08.2020).

URL – 7: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/elazigda-deprem-sonrasi-kira-fiyatlari-2-katina-cikti-vatandas-ev-bulamiyor,Uk2BPiEeuk2TnkFTiZAr1A> (E.T. 18. 08.2020).

Son Not: Bu çalışma, İslam Can editörlüğündeki "Afet Sosyolojisi"⁷ kitabında yer alan "Doğal ve Toplumsal Bir Afet Olarak Deprem" bölümünün gözden geçirilmiş halidir.

⁷ Can, İ. (Ed.) (2020), *Afet Sosyolojisi*, Konya: Çizgi Kitabevi.